

FRANTIŠEK ŠMAHEL, *Diví lidé (v imaginaci) pozdního středověku,*

Praha 2012, Argo, 304 s., ISBN 978-80-257-0622-0

František Šmahel, dnes v jeho osmasedmdesáti letech již takřka mytická postava vědecky „všemohoucího“ českého medievisty, jemuž se poddávají témata 14. a 15. století v jen těžko obhlédnutelné tematické i geografické šíři. Je nadán nejen nesmírně velkou a mnoho oborů zahrnující odbornou kompetencí, fascinujícím analytickým důvtipem a obdivuhodnou invencí, ale též – a to je neméně podstatné – nezřízenou pracovitostí. Jinak si nejde vysvětlit širý proud jeho – nadto brilantních – knih, studií a recenzí, které s neumdlévající výkonností publikuje doma i v zahraničí. Jeho zatím nejnovější bibliografie (pouze do roku 2009) čítá pětapadesát tiskových stran.¹ Připojil ji k literárně osobitému, čtenářsky nesmírně vděčnému, obsahově cennému a inspirujícímu svazku svých reeditovaných recenzí na práce celé plejády předních badatelů o středověku, propojených ve vyšší literární celek s jejich (Šmahelem nyní komentovanými) recenzemi na jeho díla a jeho opět aktuálními komentáři ke každému otištěnému kusu vybavených, krásných a přesných jubilejních, resp. posmrtných literárních portrétů nejvýznamnějších českých i evropských historiků středověku.

Ano, Šmahel je neskonale pilný: není-li člověk profesí blízký medievista, nemá šanci držet čtenářsky krok s jeho spisovatelským výkonem. Už rok po právě zmíněném, 535 stran silném svazku, s nímž se současně objevila za Šmahelovy účasti připravená a komentovaná edice Richenthalovy *Kostnické kroniky*,² vyšla v Corpus Christianorum jeho a Silágho úsilím edice spisů Jeronýma Pražského.³ A téhož roku se Šmahel ještě jednou vrátil k Jeronýmovi, tomu velkému a nesmírně úspěšnému tématu již jeho vědecké mladosti (1966). Učinil tak knihou, která nejenže podstatně rozšiřuje a reviduje naše vědomosti o životě a díle jednoho z nejvýraznějších a myšlenkově nejzajímavějších českých intelektuálů

1 FRANTIŠEK ŠMAHEL, *Nalézání, setkávání a mýjení v životě jednoho medievisty*, Praha, Argo, 2009, s. 466–520.

2 FRANTIŠEK ŠMAHEL, MÁRIA PAPONOVÁ, DANIELA DVOŘÁKOVÁ (edd.), *Ulrich Richentat: Kostnická kronika. Historické rozprávania o meste, ktoré se stalo stredom Európy, a čo to znamenalo pre Slovákov a Čechov*, Budmerice, Rak 2009.

3 FRANTIŠEK ŠMAHEL, GABRIEL SILÁGI (edd.), *Magistri Hieronymi de Praga quaestiones, polemica, epistulae*, Turnhout Brepols 2010.

středověku, ale která i soustavně reflektuje výzkum širokých kontextů evropské filozofie související s Jeronýmovým dílem i s jeho intelektuálními a církevněpolitickými spory, resp. s mučednickou smrtí. V bohatém poznámkovém aparátu Šmahel zprostředkovává tuto sumu vědění všem, kdo nepodlehli konjunkturně konzumnímu blbství současnosti a nadále chápou aktuální význam nadnárodního, kulturní Evropy spojujícího intelektuálního dědictví středověku.

Zastavovat se u Šmahelových dílčích studií posledních let jednotlivě nelze. Je třeba si počkat na další svazky tematických výborů jeho studií, které s přísnou sebekritičností nabídnou čtenáři výběr toho nejdůležitějšího.⁴ Snad proto jen připomeňme jeho zásadní, spolu s Martinem Nodlem publikovanou studii k 600. výročí Kutnohorského dekretu.⁵ Zatím posledním velkým Šmahelovým dílem je pod jeho a Lenky Bobkové taktovkou vzniklá obří syntéza o dynastii Lucemburků a České koruně z roku 2012.⁶ Člověk, který to vše jen bere na pultech do rukou a nemůže být ani schopen to přečíst, ani se Šmahelovou autorskou pomocí řádně promyslet, prostě netuší, jak to autor může stihnout. Za těmito výkony autora *Dějiny Tábora* a (u nás i v zahraničí opakovaně vydané) *Husitské revoluce* je přece neuvěřitelně rozsáhlý pramenný výzkum, po desetiletí prováděný v českých zemích i v dálné cizině, je za tím čtenářské a recenzentské zpracování předlouhé řady studií, knih a edic.⁷

A přece si badatel tohoto formátu najde čas na krásnou „libůstku“, na knihu o zvláštním „malém“ evropském tématu, zpracovanou jaksi na okraji velkých projektů. To jsou právě oni *Diví lidé v imaginaci pozdního středověku*, jimž tu bude věnována bližší pozornost.⁸ Abychom pochopili, proč se badatel o pražské

4 Příkladně pro dějiny pražské university 14.–16. století: FRANTIŠEK ŠMAHEL, *Die Prager Universität im Mittelalter. The Charles University in the Middle Ages. Gesammelte Aufsätze. Selected Studies.* (Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, Vol. 28), Leiden-Boston, Brill 2007, k tom u srovnej: JIŘÍ PEŠEK, *Historiografie prvného století dějin pražské university v evropské perspektivě Franiška Šmahela*, ČČH 106. 2008, s. 375–383.

5 FRANTIŠEK ŠMAHEL, MARTIN NODL, *Kutnohorský dekret po 600 letech*, ČČH 107. 2009, s. 1–45, k tomu srovnej též MARTIN NODL, *Dekret kutnohorský*, Praha 2010.

6 FRANTIŠEK ŠMAHEL, LENKA BOBKOVÁ (ed.), *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, Praha NLN 2012.

7 FRANTIŠEK ŠMAHEL a kol., *Dějiny Tábora 1, 2*, České Budějovice 1988, 1990; TÝŽ, *Die bus-sitische Revolution 1–3*, Hannover Hahnsche Buchhandlung 2002.

8 Poprvé se František Šmahel k této problematice vyslovil již před pěti lety ve studii: *Diví muži, lesní lidé a urození divoši v imaginaci českého středověku. Prolegomena k širšímu tématu*, in: Eva Semotanová (ed.), *Cestou dějin. K počtu prof. PhDr. Svatavy Rakové, CSc. Praha 2007*, díl 2, s. 409–429. Cena tohoto textu nevytizela publikováním nynější rozsáhlé a sličné knihy. Kritický

univerzitní historii, o evropské filozofii středověku, o husitských náboženských, ale i válečných dějinách, badatel o městě Táboru i o celé řadě dalších velkých témat vydává do světa středověkých droberů, heraldických figur a výpravných tapisérií, musíme připomenout, že Šmahel je také badatelem o politice evropských královských dvorů 14. století, o jejich dvorské kultuře a symbolice, a především že po léta s velkou chutí podniká drobné i větší spanilé jízdy do hájemství historiků umění, historiků literatury a do neprůstupných houstníků na hranicích všech jmenovaných oborů.⁹ Málokdo z dnes žijících historiků dokáže tak hluboko, láskyplně a přitom s lékařskou precizností nahlížet do duší a myšlení lidí středověku.¹⁰

Přejdeme však již k výtvarně a typograficky náročné, zdařile elegantní, bohatě a zajímavě ilustrované knize o „divých lidech“, tedy o chlupatých, v hloubi hvozdů či většinou v odlehlých a dalekých krajích žijících mužích, ale posléze i ženách a celých rodinách, o přírodních lidech, kteří ve středověkém písemnictví, knižním i volném malířství a kamenictví symbolizovali „rudimentární, ne-li nadpřirozenou sílu“.¹¹

Kniha o divých lidech je ve srovnání s ostatními Šmahelovými pracemi specifická už tím, že nepřináší analytické prozkoumání a „vyřešení“ jednotlivého problému. Spíše tu autor shrnul a na základě shromážděného materiálu čtivě a místy malinko nepřehledně vypráví spokojenému čtenáři o své rozsáhlé zkušenosti badatelských i odbornou literaturou zprostředkovaných setkání s fenoménem středověkých divých či lesních lidí a monster. Nabízí je čtenáři jako barvitý a v široké škále výtvarných i literárních děl 14. a 15. století bohatě zastoupený fenomén světa evropské středověké představivosti a fantazie. Šmahel tu přitom

přehledu badání o divých mužích, běžícího v plné síle od konce 70. let, je tu totiž podán formou, kterou kniha, určená přece jen širší veřejnosti, již neopakuje. A s podivem je třeba zmínit, že v obsáhlém přehledu v knize citované literatury tato užitečná studie, ostatně jako ostatní – pro dané téma relevantní Šmahelovy práce – chybí!

9 Zásadní postavení tu má Šmahelova studie *Od středověku k novověku: Modi legendi et videndi*, *Umění* 32/1984, s. 318–330, znovu otištěno in: FRANTIŠEK ŠMAHEL, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 11–29, a svým způsobem i jeho knížka *Zur politischen Präsentation und Allegorie im 14. und 15. Jahrhundert*, München 1994.

10 Zmíňme alespoň Šmahelovy studie: *Silnější než víra: magie, pověry a kouzla husitského věku*, *Sborník vlastivědných prací Podblanicka* 30-2/1990, s. 31–51; *Smuteční ceremonie a rituály při pohřbu císaře Karla IV.*, *ČČH* 91/1993, s. 401–416; *Blasfemie rituálu? Tři pohřby krále Václava IV.*, in: *Pocta prof. JUDr. Karlu Malému k 65. narozeninám*, (ed.) Ladislav Soukup, Praha 1995, s. 133–143; *Středověké slavnosti, svátky a radostné chvíle*, *Documenta Pragensia* 12, 1995, s. 33–44.

11 FRANTIŠEK ŠMAHEL, *Diví muži, lesní lidé a urození divoši*, s. 423.

tematizuje své „divé lidi“ jak v kontextu jejich primárního – udiveného či překvapeného – „vymyšlení“ a objevování, tak v návazné – řekněme aplikační – rovině jejich „maškarního“, dvorský slavnostního a zejména často heraldického inscenování jako ve fantazijním světě pozdního středověku již zdomácnělých postav imaginární každodennosti.

Šmahel knihu rozdělil na úvod a osm tematických kapitol (jsou v podstatě určeny typy základních pramenů), po nichž následuje soupis bohaté evropské, v práci citované literatury, katalogů i početných vyobrazení. Knihu uzavírá smíšený rejstřík. Autor se v kapitolách ptá, co si středověk představoval pod pojmem „divých“ nebo také „lesních“ či „zelených lidí“. Odkud tyto bytosti přišly do světa představ, literatury, heraldiky i širokého výtvarného umění 14. a 15. století? Jak se vyvíjelo jejich vnímání a pojmání středověkou společností: Od agresivního strachu až ke karnevalovému a v podstatě divadelnímu osvojení? Otázek je celá řada a Šmahel odpovídá příběhy, příklady, citacemi – vše spojeno láskyplným vyprávěním badatele, který s „divými lidmi“ prožil tolik desetiletí.

Jak tedy autor pojal úkol, který si vytýčil – psát o postavách zrozených z nepřehledných labyrintů středověké fantazie? Šmahel se opřel o svoji unikátně kompletní badatelskou kompetenci a o zkušenost badatele, činného mimo jiné na poli intelektuálních a kulturních dějin, historika světa akademicky zkázněných i plebejsky rozkošatěných představ středověkého člověka. Pramennou oporou jeho výkladu se stal po desetiletí na okraji jiných výzkumů shromažďovaný korpus literárních i výtvarných zmínek, popisů, vyprávění a stejně tak iluminátorských, malířských, sochařských, ale například i velkolepých gobelínových vyobrazení divých lidí. Kniha ale samozřejmě nepodává jejich katalogový přehled, nýbrž opřena o autorovo vyprávěčské nadání postupně po tematických skupinách nabízí zasvěcený „zahuštěný narrativ“ této problematiky. Šmahel potkával své „divé lidi“ v bohaté škále žánrů literárních děl středověku: od historickogeografických prací, převzatých ze starověku, přes klasické kroniky až po středověké cestopisy a encyklopedie. Jeho rozhled je přitom celoevropský – samozřejmě s neustálými návraty k českému prostředí a k dílům v něm zakotveným. Čtenář – přivítivě vedený po linii barvitých příběhů o divých lidech (a Šmahel dokáže s úspěchem proměnit v zajímavé příběhy nejen relace kronik nebo encyklopedií, ale právě i popis obsahu výtvarných děl) – si namnoze ani nepovšimne šíře interpretačního zázemí autorova vyprávění.

To je totiž jeden z momentů, který i neodborníky stále znovu vrací k dílům Františka Šmahela. Je to jeho literární, vyprávěcí dar, schopnost proměnit obsahově nejednoduché, zašifrované problematiky, zakotvené nadto v úzce speciálním, terminologicky i teoreticky náročně zašifrovaném aparátu speciálních oborů, v napínavý příběh, za nímž mizí ta velká analytická práce, kterou autor

předtím musel investovat. Uvědomíme si to při četbě jeho *Husitské revoluce* (zejména velmi cenného, „evropského“ prvního dílu: Doba vymknutá z kloubů), jejíž gigantický rozsah v době ustupující schopnosti publika číst asi poněkud redukuje míru její více než zasloužené recepce v českém prostředí.¹²

Šmahelova kniha o divých lidech nemůže bohatou a v její evropské dimenzi v podstatě neobsáhnutelnou materii vyčerpat. Autor sám otevřeně říká, že po více než třech desetiletích mezinárodního interdisciplinárního výzkumu nadále velmi mnoho vlastně nevíme: Proč se imaginární figura divých lidí tak rychle rozšířila po celé Evropě právě od počátku 14. století? Proč (snad s výjimkou heraldických památek) tak dalekosáhle mizí z evropského repertoáru po výbuchu německé reformace? Jakými cestami vedla pouť akceptování divých mužů husitskými Čechami? V Litoměřickém kancionálu už „poskakování divého muže s kopím vůbec nezajímá sedící maminku, která všechnu svoji pozornost věnuje kojenému děcku“.¹³ Bohatá tematika tedy není výtvarně i obsahově krásnou knihou vyčerpána a „dorešena“. František Šmahel nás však obdaroval krásným a odborně i laicky inspirativním zážitkem – dal nám nahlédnout do převážně neznámých a přitom velmi pozoruhodných krajin imaginace pozdně středověké společnosti.

Jirí Pešek

12 FRANTIŠEK ŠMAHEL, *Husitská revoluce I. Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1993, zejména s. 71–188.

13 FRANTIŠEK ŠMAHEL *Diví lidé*, s. 272.